

Müslüman Devletler Arasında Siyasi Parçalanma ve Hegemonya İlişkisi

Mustafa Öztop

0000-0001-5894-1290

mustafaoztop88@gmail.com

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, İstanbul, Türkiye
ror.org/02jkz0640

Ahmet Hüsrev Çelik

0000-0003-4199-2168

ahmetcelik@duzce.edu.tr

Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Düzce, Türkiye
ror.org/04175wc52

Öz

Amaç: Çalışmada, Müslüman devletlerin kendi aralarındaki temel siyasi anlaşmazlıkların, hegemon güçlerle ilişkilerini nasıl etkilediğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Müslüman devletler arasındaki siyasi parçalanma, birbirleri arasında daha sık görülen ve öne çıkan sorunlar kapsamında ele alınmış ve beş ana unsura ayrılarak sınıflandırılmıştır. Bu unsurlar; sınıfsal iktidar mücadelesi, siyasi otorite arayışı, mezhepçilik, etnik temelli sorunlar ve sınır sorunlarıdır.

Yöntem: Müslüman devletler arasında gözlenen bu anlaşmazlık konuları ve bu anlaşmazlıkların ortaya çıkardığı sonuçlar, uluslararası ilişkilerdeki hegemonya ve bağımlılık teorileri üzerinden analiz edilmiştir. Bu analiz için hegemonya ve bağımlılık teorilerini birlikte değerlendirme imkânı sunan “merkez hegemonyası” kavramı kullanılmıştır. Çalışmada, Müslüman devletler arasındaki anlaşmazlıklar ve sorunlar hakkında literatür taraması ve doküman incelemesi yapılmış ve elde edilen verilerin analizinde, nitel veri analizi tekniklerinden metin/doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmada ayrıca, Müslüman devletler arasında sık karşılaşılan sorunlar ile otoriter rejimler arasındaki ilişki hakkında ve Müslüman devletlerin merkez hegemonyasına karşı nasıl bir varlık gösterilebileceğine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca bazı Müslüman devletlerdeki otoriter rejimlerin iktidarlarını sürdürme çabası ile halkların beklentilerini yönetimlerine yansıtma arzusu arasında yaşanan iniş çıkışların nasıl bir yöne evrildiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç: Müslüman devletler arasında yaşanan siyasi anlaşmazlıkların mevcut uluslararası sistemin bu devletleri öteki konumuna iten işleyişini beslediği ve kendi varlıklarını çift yönlü olarak olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Müslüman devletlerin kendi aralarında yaşadıkları siyasi anlaşmazlık, genellikle üçüncü aktörlerin fayda sağladığı Müslüman devletlerin ise üçüncü aktörlere daha fazla taviz vermek durumunda kaldığı bir tablo meydana getirmektedir. Müslüman devletlerin içinde buldukları bu açmazdan çıkmaları için anlaşmazlık yaşadıkları konularda kendi aralarında hegemon bir gücün arabulucu ya da müdahil olmadığı bir çözüm arayışına gitmesi önerilmiştir. Diğer bir öneri olarak da Müslüman devletlerin öteki olarak görüldükleri ve hegemon aktörlerin domine ettikleri bir sistemde çözüm arayışı yerine alternatif çatı kurum ve kuruluşlar inşa ederek kendi meselelerine çözüm bulmalarının daha mümkün olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Uluslararası İlişkiler; Müslüman Devletler; Hegemonya; Anlaşmazlık; Mezhepçilik; Etnik Yaklaşımlar; Sınır Sorunları

Öne Çıkanlar

- Müslüman devletler arasındaki temel siyasi anlaşmazlıkların, hegemon güçlerin bu devletler üzerindeki etkisini nasıl perçinlediği ve Müslüman ülkelerin hegemon güçlere nasıl daha bağımlı hale getirdiği incelenmektedir.
- Bu anlaşmazlıkların hegemon güçlerin çıkarlarını beslediği ve Müslüman devletler üzerindeki kontrol mekanizmalarını güçlendirdiği ortaya koyulmuştur.
- Bu nedenlerle bu anlaşmazlıkların giderilmesi ve mevcut sorunların çözülmesi için anlaşmazlıklar ve hegemonya-bağımlılık ilişkisinin ortaya koyulması ve alternatiflerin araştırılması amaçlanmıştır.
- Bu anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması ya da zayıflatılması durumunda Müslüman devletlerin daha bağımsız hale gelebilecekleri vurgulanmıştır.
- Ayrıca mevcut sistemde çeperde yer alan Müslüman devletlerin kendi inşa ettikleri uluslararası kurum ve kuruluşlarla bir merkez oluşturabilecekleri ya da mevcut sistemde merkeze daha yakın hale gelebilecekleri değerlendirilmiştir.

Atıf Bilgisi

Öztop, Mustafa – Çelik, Ahmet Hüsrev. “Müslüman Devletler Arasında Siyasi Parçalanma ve Hegemonya İlişkisi”. *Eskiyeni* 59 (Aralık 2025), 1457-1478.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1674572>

Makale Bilgileri

<i>Etik Beyan</i>	Bu makale, II. Uluslararası İslam ve Bilim Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan “Uluslararası İlişkilerde Merkez Hegemonyası: İslam Ülkelerinin Temel Siyasal Anlaşmazlıkları Üzerinden Bir Analiz” başlıklı tebliğin başlığı ve içeriği geliştirilerek ve değiştirilerek üretilmiştir.	
<i>Geliş Tarihi</i>	12 Nisan 2025	
<i>Kabul Tarihi</i>	26 Kasım 2025	
<i>Yayın Tarihi</i>	31 Aralık 2025	
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem	
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik	
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.	
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net	
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.	
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenidergi@gmail.com	
<i>Yazar Katkıları</i>	Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)	Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)
	Veri Toplanması (CRediT 2)	Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)
	Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14)	Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%60)
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	16 Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar. 17 Amaçlar için Ortaklıklar, 10 Eşitsizliklerin Azaltılması	
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0	

The Relationship Between Political Fragmentation and Hegemony Among Muslim States

Mustafa Öztop

0000-0001-5894-1290

mustafaoztop88@gmail.com

Türkiye Radio Television Institution, İstanbul, Türkiye

ror.org/02jkz0640

Ahmet Hüsrev Çelik

0000-0003-4199-2168

ahmetcelik@duzce.edu.tr

Düzce University, Akçakoca Bey Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, Düzce, Türkiye

ror.org/04175wc52

Abstract

Purpose: The objective of this study is to ascertain the manner in which substantial political disagreements among Muslim states influence their interactions with hegemonic powers. The issue of political fragmentation among Muslim states has been addressed within the scope of issues that are more frequently seen and prominent among them. The issue has been classified into five main elements. The elements in question are class power struggles, the search for political authority, sectarianism, ethnic-based problems, and border issues.

Method: The present study analyses the observed issues of disagreement observed among Muslim states and the consequences of these disagreements, through the theoretical frameworks of hegemony and dependency in international relations. The concept of “central hegemony,” was employed in order to facilitate a combined evaluation of hegemony and dependency theories in this particular analysis. The study incorporated a comprehensive literature review and meticulous document analysis, encompassing the discordances and challenges encountered among Muslim states. The text/document analysis technique a hallmark of qualitative data analysis was meticulously employed to scrutinize the data obtained.

Findings: The study also includes assessments of the relationship between the problems frequently encountered among Muslim states and authoritarian regimes, and how Muslim states can assert themselves against central hegemony. Furthermore, an attempt has been made to explain how the fluctuations between the efforts of authoritarian regimes in some Muslim states to maintain their power and the desire to reflect the expectations of the people in their governance have evolved.

Conclusion: It has been determined that political disagreements among Muslim states fuel the functioning of the current international system, which pushes these states into a position of otherness, and significantly negatively impacts their own existence. The political disagreements among Muslim states have been shown to engender a scenario in which third parties are the beneficiaries, whilst Muslim states are compelled to make further concessions to said third parties. It has been posited that, in order to extricate themselves from this predicament, Muslim states should seek solutions to their disagreements without the mediation or intervention of a hegemonic power. Another hypothesis suggests that, in lieu of

seeking solutions within a system where they are perceived as the “other” and dominated by hegemonic actors, Muslim states would be better off establishing alternative umbrella institutions and organizations to resolve their own issues.

Keywords

International Relations; Muslim States; Hegemony; Disagreement; Sectarianism; Ethnic-Approaches; Border Disputes

Highlights

- The present study explores the manner in which contentious political disagreement among Muslim states serve to bolster the influence of hegemonic powers over the aforementioned states, thereby engendering an increased degree of dependency on the part of the states in question.
- It has been demonstrated that these disputes serve to advance the interests of hegemonic powers, thereby fortifying their control mechanisms over Muslim states.
- For these reasons, it is aimed to reveal the disagreements and the hegemony-dependency relationship and to determine alternative ways to resolve these disagreements and solve existing problems.
- It is asserted that Muslim states can become more independent if these conflicts are eliminated or weakened.
- Furthermore, it was determined that Muslim countries, which are on the periphery in the current system, can create a center with the international institutions and organizations they build, or they can become closer to the center in the current system.

Citation

Öztop, Mustafa - Çelik Ahmet Hüsrev. “The Relationship Between Political Fragmentation and Hegemony Among Muslim States”. *Eskiyeni* 59 (December 2025), 1457-1478.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1674572>

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	This article has been developed and modified from the title and content of the paper entitled ‘Central Hegemony in International Relations: An Analysis through the Fundamental Political Disagreements of Islamic Countries,’ which was presented orally at the 2nd International Symposium on Islam and Science but whose full text has not been published.	
<i>Date of submission</i>	12 April 2025	
<i>Date of acceptance</i>	26 November 2025	
<i>Date of publication</i>	31 December 2025	
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External	
<i>Review</i>	Double-blind	
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net	
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest	
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.	
<i>Author Contributions</i>	Conceptualization (CRediT 1)	Author-1 (%70) - Author-2 (%30)
	Data Curation (CRediT 2)	Author-1 (%70) - Author-2 (%30)
	Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Writing (CRediT 12-13)	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing - Review & Editing (CRediT 14)	Author-1 (%40) - Author-2 (%60)
<i>Complaints</i>	eskiyenedergi@gmail.com	
<i>S. Development Goals</i>	16 Peace, Justice and Strong Institutions, 17 Partnerships for the Goals, 10 Reduced Inequalities	
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0	

Giriş

Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk sistemlerinin temelinde yer alan egemen eşitlik varsayımı, fiiliyatta merkezi aktörlerin eşit, çeperdekilerin yani ötekilerinse eşit olmadığı bir uygulama halini almıştır (Denk, 2014, 61). Uluslararası sistemin en önemli yapı taşlarından biri olan Birleşmiş Milletler’de (BM) bu durum kendini açıkça göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı’nı kazanan büyük devletler, BM organlarında diğer devletlere göre ayrıcalıklı konumlar elde ederek kurdukları hiyerarşik yapıyla eşitlik varsayımını sadece teoride bırakmışlardır (Denk, 2014, 62). BM’nin mevcut yapısında 5 daimi üyenin (ABD, İngiltere, Rusya, Çin, Fransa) varlığı ve karar alma süreçlerindeki etkileri bunu açık şekilde göstermektedir. Yani uygulamada devletlerin eşit egemenliğinden bahsetmek mümkün değildir. Müslüman devletler, bu yapıda her zaman çeperdeki aktör yani öteki konumunda yer almıştır. Bu nedenlerle BM’nin yapılanmasında da görüldüğü gibi Müslüman devletler uluslararası ilişkilerde bir ‘merkez hegemonyası’ yaklaşımıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Çalışmada kullanılan “merkez hegemonyası” kavramı, sadece uluslararası ilişkilerin egemen eşitlik varsayımının fiili yansımalarının ortaya çıkardığı bir anlam çerçevesi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda bağımlılık teorilerinde yer alan merkez-çevre ilişkileri ile desteklenen bir kapsamı içine almıştır. Bu iki çerçeve ekseninde; gelişmiş, kapitalist, emperyalist ve sömürgeci bir yapıya sahip hâkim güçlerin; az gelişmiş ve sömürülen güçler üzerinde oluşturduğu baskı, tahakküm ve egemenlik alanı “merkez hegemonyası” olarak tanımlanmıştır. Merkez hegemonyası kavramının, bağımlılık teorileri ile benzeşen özellikleri üzerinden bu tanımlama geliştirilmiştir.

Bu nedenlerle uluslararası ilişkilerde hegemonya belirleyici bir değişken olarak kendini göstermektedir. Bu durum iki ülke arasında yaşanan anlaşmazlık konularında da açık şekilde görülmektedir. Örneğin anlaşmazlık yaşanan bir bölgede ya da konuda sonuç neredeyse tamamen hegemon güç lehine şekillenmektedir. Yaşanan bir anlaşmazlıkta ekonomik çıkarlar söz konusu ve siyasi istikrar gerekiyorsa çözüme yönelik adımlar atılırken, buradaki siyasi istikrardan en çok yararlanan yine hegemon güç olmaktadır. Yani hegemon güç, herhangi bir çatışma bölgesinde bir çatışmasızlığı desteklemesi durumunda çeşitli ekonomik, askeri veya enerji eksenli anlaşmalar yaparak çıkarlarına dayalı verdiği çözüm desteğinin bedelini fazlasıyla tahsil etmektedir. Bunun birçok örneği olmakla birlikte son dönemde dünya siyasetinde gündeme oturan ABD Başkanı Donald Trump’ın ABD’nin Ukrayna’ya sağlamış olduğu desteğe karşılık olarak Ukrayna’nın değerli madenleriyle ilgili Ukrayna yönetimini bir anlaşmaya zorlaması (Gedeon, 21 Şubat 2025) bu tablonun son örneklerden biri olarak gösterilebilir. Yani netice itibarıyla hegemon güç ya anlaşmazlıktan çıkar sağlamakta ya da anlaşmazlığı giderme koşulunu destek olduğu ülkenin çıkarlarından daha çok kendi çıkarlarına bağlayarak en fazla çıkar sağlayan güç odağı haline gelmektedir.

Çalışmada, Müslüman devletler arasındaki anlaşmazlıklar ve sorunlar hakkında literatür taraması ve doküman incelemesi yapılmış ve elde edilen verilerin analizinde, nitel veri analizi tekniklerinden metin/doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Konu hakkında yazılmış tez, makale ve haberlerden yararlanılmıştır. Akademik literatüre, medyaya yansıyan gelişmelere ve alanı takip eden bu makalenin araştırmacılarının gözlemlerine dayalı olarak Müslüman devletler arasında sık gözlenen anlaşmazlıklar tespit edilmiştir. Müslüman devletler arasında pek çok anlaşmazlık konusu bulunmaktadır. Bu

anlaşmazlıklar birçok yönden ele alınabilir. Bu çalışmada ise, bu anlaşmazlıkların siyasi açıdan daha sık görülen ve belli başlıklar altında incelenmesi mümkün olanları ele alınmıştır. Araştırmanın konusu olan Müslüman devletler arasındaki temel siyasi anlaşmazlıklar, kendi içinde sınıflandırılmış ve bu anlaşmazlıklara bazı çözüm önerileri sunularak değerlendirme yapılmıştır. Müslüman devletler arasında sık gözlenen siyasi sorunlar olarak belirlenen anlaşmazlık başlıklarıyla araştırma sınırlandırılmıştır. Uluslararası ilişkilerde merkezdeki ülkelerin etkinliği göz önünde bulundurularak hegemonya kavramı “merkez hegemonyası” olarak adlandırılmıştır. Çalışmada mevcut uluslararası ilişkilerin bazı yaklaşımlarına eleştiriler getirmek ve çevre ülkelere alanda yeni bir perspektif kazandırmak benimsenmiştir.

Bu bağlamda çalışmada, Müslüman devletler arasındaki temel siyasi anlaşmazlık konuları, beş ana unsura ayrılarak sınıflandırılmıştır. Bu unsurlar; sınıfsal iktidar mücadelesi, siyasi otorite arayışı, mezhepçilik, etnik temelli sorunlar ve sınır sorunlarıdır. Müslüman devletler arasındaki siyasi anlaşmazlıkların sürmesi neticesinde pek çok İslâm ülkesinde ekonomik ve yaşamsal sıkıntıların baş gösterdiği bilinmektedir. Çalışmada, sık gözlenen anlaşmazlıklar dikkate alınarak Müslüman devletler arasındaki temel siyasi anlaşmazlıkların tespit edilmesi ve bu tespit edilen anlaşmazlıklara çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır. Bu anlamda çalışmanın, siyasi anlaşmazlıkların tespiti ve çözüme dair öneriler açısından hem literatüre katkı hem de karar alıcılara bir alternatif sunması beklenmektedir. Ayrıca çalışmada merkez hegemonyası kavramına odaklanılmış ve bu hegemonyaya karşı çevre ülkelerin merkezin hegemonyasından kurtulmasına yönelik öneriler sunulmuştur. Bu öneriler özellikle bağımlılık teorisi eleştirisi üzerine odaklanmış, bazı öneriler de uluslararası sistemin söylemde kalan çözüm önerilerini eleştirerek alternatif bakışlar üretmeyi hedeflemiştir.

Müslüman devletler arasındaki anlaşmazlıklar ve sorunlar konusunda literatürde İslam Ülkelerinde Sosyo-Ekonomik Sorunlar ve İslami Esaslar (Karagül, 2023), İslam Dünyasının Geri Kalma Nedenleri (Kanbir & Dikkaya, 2022), Çağımız İslâm Dünyasında Yaşanan Dinsel ve Sosyo-Ekonomik Sorunlar (Kalaycı & AYTEKİN, 2016) gibi konuları içeren akademik çalışmalar yer almaktadır. Anlaşmazlıklar konusunu Ortadoğu kapsamında ele alan bir çalışmada; Ortadoğu'daki çatışmalar ülkeden ülkeye farklılık gösterse de hemen çoğu ülkede karşılaşılan iki nitelik olarak; herhangi bir ülkede mevcut rejimle iktidar muhalifleri arasındaki iktidar çekişmesi ve farklı mezhep, etnik grup veya ideoloji mensupları arasındaki varoluş mücadelesi ifade edilmiştir (Dağ, 2015).

Literatürde hegemonya ile ilgili daha çok hegemonyanın ne olduğu (Gramsci, 1997) ve hegemon aktörlerin küresel ve bölgesel güç olma mücadele ve stratejileri (Lipsitz, 1988; Konukcu, 2018), Türk dünyasında tarihi olarak hegemonyaya ulaşan güçlü devletler ile hegemon aktörlerin Türk dünyasında nasıl varlıklarını sürdürebildikleri (Duman, 2022), hegemonyanın çeşitleri ve farklı örnekler üzerinden bu hegemonya çeşitlerini açıklama (Kaymak, 2016), ABD hegemonyasının küresel yayılımı (Fidan, 2024) gibi çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalarda genellikle hegemonyaya güç, hegemon aktörler ve hegemon aktörlerin diğer aktörlere sağladıkları üstünlükler üzerinden değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu çalışma ise hegemon olmayan aktörlerin kendi aralarındaki ilişkilerinin hegemonyaya yansımaları ve bu ilişkilerin hegemonya ve bağımlılık teorileri ile ilişkilerine odaklanmakta ve bu yönüyle de diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

1. Hegemonya ve Bağımlılık Teorisi

Hegemonya uluslararası ilişkilerde realist yaklaşıma göre, hegemon gücün başta askeri güç kullanımıyla kendi siyasetini dünyanın geri kalanına dayatması olarak anlatılırken, eleştirel yaklaşıma göre hegemonya, zorlama sonucu değil güce rıza gösterilerek oluşturulan bir ilişki biçimi olarak değerlendirilmektedir (Çiftçi, 2015, 205-207). Aynı zamanda hegemonya devletlerin uluslararası sistemde birbirleriyle ilişkilerinde belirledikleri anlayışın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Daha temel bir bakışla hegemonya, yönetici sınıfın egemen sınıf olarak karşıt gruplar üzerinde oluşturduğu zorlama gücüyle yönetme işini yapmasıdır (Gramsci, 1997).

Bağımlılık teorisi; uluslararası sistemi, güçlü, belirleyici bir merkez ile merkeze bağımlı bir çevre arasındaki ilişkiler olarak ele alan bağımlılık yaklaşımıdır (Sönmezoğlu, 2014, 157). Bağımlılık teorilerinin uluslararası sistemde yer alan merkez-çevre ülkeleri arasındaki bağımlılık ilişkisi ile fiiliyatta devletlerarası bir eşitliğin söz konusu olmadığı ve merkezdekilerin eşit çeperdekilerin öteki konumunda olduğu tanımlama birbiriyle örtüşmektedir. Bunun yanında bağımlılık yaklaşımının 1960'lardan sonra gündeme geldiği, sömürgecilik deneyiminin incelenmesi ve kapitalist kalkınmanın eleştirisi üzerine şekillendiği belirtilmiştir (Güngen, 2016, 439). Buna dayanarak sömürgeci ülkeler, merkez ve sömürülen ülkeler de çevre ülkeler olarak değerlendirilebilir.

Prebisch, dünya ekonomisinin şekillenmesini merkez ve çevre ülke ilişkileri temelinde şekillendirmiş ve bu ilişkiyi geri kalmışlığın temel gerekçesi varsayarak çevre ülkelerin kalkınmalarını ithal ikameci politikalarla sağlayabileceğini belirtmiştir (Prebisch, 1984). Bu çalışmada ortaya atılan ve odaklanılan merkez hegemonyasının temelinde bağımlılık teorisinde olduğu gibi tek başına ekonomik odaklı okumalar yoktur. Merkez hegemonyası askeri, ekonomik, teknolojik, bilimsel, kültürel ve siyasi bir üstünlüğün sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca merkez hegemonyası, tüm yönleri ile merkez aktörlerin birbirini daha çok desteklediği ancak dönem dönem merkez aktörlerin birbirleriyle rekabeti bağlamında çeperdeki aktörlerin kısmen süreçlerde daha aktif hale getirildiği bir süreci izah etmektedir. Yani iki merkez aktörün rekabeti çevre aktöre alan açabilir.

Galtung bağımlılığı, merkez ve çevre ülkeler arasındaki ekonomik ve politik ilişkinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede üç önemli unsur vardır. Bunlardan birincisi, merkez ülke halkı ile çevre ülke halkı arasında bir çıkar uyumsuzluğu vardır. İkincisi merkez ülkenin merkezi ile çevre ülkenin merkezi arasında bir çıkar uyumu bulunmaktadır. Son olarak da merkez ülkenin çevresi ile çevre ülkenin çevresi arasında bir çıkar uyumsuzluğu bulunmaktadır. Merkez ülkelerin merkezleri, çevre ülkelere ulaşmak için çevre ülkelerin merkezlerini bir köprü olarak görmektedirler (Galtung, 2004, 27-28).

Burada Galtung'un yaklaşımına iki açıdan eleştirel bir bakış getirilmesi mümkün görünmektedir. Birincisi merkez ülkenin merkezi ve çevre ülkenin merkezi arasındaki uyum ilişkisi, uluslararası sistemi bugünkü haliyle kurgulayanların meydana getirdiği atmosferin bir sonucu olarak görülebilir. Bu anlamda çevre ülke, bir merkez ve çevre ayırımına gitmeden tek parça halinde hareket ederek, zenginlik ve refahın adil paylaşımını tercih ederek Galtung'un okumasının dışına çıkabilir. İkinci bir eleştirel bakış olarak ise, gelişen teknoloji ve haberleşme ağı düşünülerek merkez ülkenin merkezi ile çevre ülkenin çevresinin ya da merkez ülkenin çevresi ile çevre ülkenin merkezinin bir uyum ilişkisi kurması da mümkün olabilir. Artık devletlerin şirketleşmesi veya devlet dışı küresel

aktörler kavramları üzerinden bir okuma yapılırsa bu eleştirel bakış kendine kayda değer bir zemin bulacaktır. Bu duruma güncel örnek olarak ABD’de Trump’ın yeniden başkan seçilmesi ve bu gelişmenin ardından Avrupa’da Trump destekçisi siyasi liderlerin vatanseverler toplantısı (Morel 09 Şubat 2025) adı altında bir buluşma tertip edilmesi verilebilir. Pek çoğu iktidarda olmayan çevre aktörlerin, ABD’de merkez aktörle işbirliği yapma çabası kendisini göstermektedir. Diğer yandan ABD’de merkez, köprü olarak çevre ülkelerin merkezlerini değil çevresini görme eğilimi göstermektedir. Bu durum dünya çapında yaşanan değişimin de bir yansımasıdır.

Immanuel Wallerstein ise, kapitalist dünya sistemi kuramını geliştirmiştir. Buna göre kapitalizm merkez, yarı çevre ve çevre olmak üzere üç bölgede toplanır. Merkez, kapitalist sistemin egemen gücü olarak yarı çevre ve çevrenin ekonomik artıklarını sömürmektedir ve sistem, merkezin çıkarını her zaman daha çok korumaktadır. Wallerstein, bu durumdan kurtulmanın tek yolu olarak merkez ile ilişkilerin kesilmesini görmektedir. Wallerstein’in bu çıkarımı gerçeklikten uzak olarak değerlendirilebilir. Merkez ile ilişkilerin kesilmesi kolay olmayacaktır ancak merkez ülkeleri çeşitlendirmek ve çevre ülkenin kendi iç dinamiklerine daha çok bağlı yapılar kurması, merkez hegemonyasından çıkışı daha makul bir yapıya kavuşturacaktır. Çevre ülkeler, merkezleri çeşitlendirir ve kendi iç dinamiklerine daha bağımlı hale gelirlerse sistem daha adil bir yapıya kavuşacak ve merkez ve çevre arasındaki uçurum zamanla kapanacaktır. Böylece hem mevcut sistemde merkezin baskısından nispeten uzak kalmak mümkün olacak hem de eşitsizlik üzerine kurulu olan sistemi düzeltmeye yönelik kapsayıcı bir adım atılmış olacaktır.

Bağımlılık ekolünü, aynı çerçeveye sahip temsilcilerin görüşlerinin bir bütünü olarak değerlendirmemek gerekir (Özlük, 2016, 585). Bağımlılık teorisi, merkez (gelişmiş) ülkelerle çevre (az gelişmiş) ülkeler arasındaki asimetrik (emperyalizm ve sömürüye dayalı) bağımlılık nedeniyle az gelişmiş ülkelerin kendi olağan gelişimlerini sağlayamayacaklarını öne sürer. Bu nedenle çevre ülkeleri dış politikalarında merkez ülkelerden bağımsız hareket edemezler (Özby, 2014, 106). Bağımlılık teorileri modernleşme teorilerini eleştirmiş, merkez ülkeleri çevre ülkelerin gelişmemesinden sorumlu tutmuş ve çevre ülkelerin merkez ülke olabileceğine inanan iyimser modernleşme teorilerine karşı çıkmıştır (Çınar, 2018, 327).

Bu çalışmada dikkat çekilmek istenen nokta ise, çevre ülkelerin farkında olarak veya olmayarak merkez ülkelerin oluşturdukları hegemonik düzeni destekledikleridir. Bu bir bakımda rızaya dayalı hegemonya anlayışını da ifade edebilir. Her durumda da ilişki biçiminin sonucu hegemonik ilişkinin süregelen hale gelmesine yol açar. Yani uluslararası sistemin kurucu unsurları sistemi, çevre ülkelerin gelişmemesi üzerine kurdukları gibi kurdukları sistemi vazgeçilemez olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlama ile birlikte tüm yönleriyle, sistemde farklı bir eğilimin mümkün olmadığını, merkez aktörlere bağımlı olmadan bir çevre ülkenin varlık gösteremeyeceğini uluslararası ilişkiler alanının temel unsurlarından biri olarak yansıtmışlardır. Örneğin bu durum Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Kuzey Kore, İran ve Venezuela’ya ilişkin takındığı tavrın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Sistemi bozma eğilimi olan ülkeler baskı kurularak tekrar sisteme entegre edilmeye çalışılmaktadır. Günümüz gelişmeleri esasen bu sistemin çökmeye başladığına dair açık işaretler vermektedir.

Günümüzde çoğu zaman ABD hegemonyası bazen de BM’nin beş daimi üyesinin hegemonyası doğrultusunda Müslüman devletler, hegemon ülkelerin çıkarları ile kendi

çıkarını özdeşleştirmekte ve bu doğrultuda bir çıkar gözetimi yapabilmektedirler. Yani iki Müslüman devlet arasındaki bir sorunun çözümünde çözüm zemini, merkez hegemonyasının çıkarlarına göre şekillenmektedir. Konuya diğer bir yönüyle bakılırsa, Müslüman devletler arasında yaşanan her anlaşmazlık, hegemon güçlerin hegemonya sınırlarını genişletmektedir. Eğer Müslüman devletler arasındaki siyasi anlaşmazlıklar, hegemon güçlerin çıkarlarına mani olmuyor hatta hegemon güçlere yarar sağlıyorsa hegemon güçler anlaşmazlığın sürmesi yönünde tavır alarak çözümsüzlüğü destekleyen adımlar atmaktadır. Hem de bazen bu çözümsüzlüğü “çözüm” başlığı altında gerçekleştirilmektedir.

Bu duruma uygun örnek olarak Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaş gösterilebilir. Suriye örneğinde “merkez hegemonyası” bölgede bir rejim değişikliğinin sonucunu ortak bir kanaat üzere belirleyemediği için bölgede yaşanan savaş suçlarına ve toplu katliamlara göz yummuştur. Bu durum BM Genel Sekreteri Antonio Guterres tarafından itiraf niteliğinde dile getirilmiştir. Guterres’in BM Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesini Suriye’deki durumun kontrolden çıkmasından kaçınmaları konusunda uyararak açıklaması (BBC, 12 Nisan 2018) bir hegemonyanın varlığını göstermektedir. Üstelik bu hegemonyada, BM’nin de araçsallaştırıldığı görülmektedir. 2024 yılı sonlarında Suriye’de 61 yıllık Baas rejiminin çökerek Suriyelilerin şekillendirdiği bir geçiş yönetiminin kurulması da bu çalışmada ortaya atılan iddiaları destekler niteliktedir

2. Müslüman Devletler Arasında Temel Siyasi Anlaşmazlıklar

2.1. Sınıfsal İktidar Mücadelesi

Müslüman devletlerin birçoğu otoriter rejimler tarafından yönetilmektedir. Mevcut rejimlerin halk tarafından ne ölçüde benimsendiğini ölçen mekanizmalar ya bulunmamakta ya da sağlıklı işlememektedir. Bu yapısal ilişki, içe dönük güvenlik ve tehdit algılamalarının da belirleyicisi olmaktadır. Belirli kişi ve zümrelerin kontrolünün süreklilik arz ettiği siyasi ve idari yapılar potansiyel kırılabilirlikler de içermektedir. Nitekim Wallerstein, ekonominin iyi olduğu dönemlerde sınıf mücadelesinin sessizleştiğini ancak asla ortadan kalkmadığını, ekonominin durgunlaştığı ve gerçek işsizlik dönemlerinde ise sınıf mücadelesinin keskinleşeceği er ya da geç sokaklarda çatışmaya yol açacağını ifade etmektedir (Wallerstein, 11 Kasım 2024).

Bu keskinleşme en somut şekilde, Ortadoğu’da vuku bulduğu dönemde Arap Baharı olarak adlandırılan süreç tezahür etmiştir. Hatta Arap Baharı ifadesi, baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı meydana gelen farklı ölçeklerdeki halk hareketlerini ifade etmek ve süreci bir demokratikleşme dalgası olarak olumlu manada tanımlamak amacıyla kullanılan anonim bir kavrama dönüşmüştür (Doğan ve Durgun, 2012, 62).

Otoriter rejimler, mahiyetleri ve varlıklarının sonuçları itibarıyla var oldukları dönemde, ortadan kaldırılmaya çalışılma süreçlerinde ve ortadan kaldırılmalarını müteakip dönemlerde kriz, çatışma ve iç savaş ortamı üretebilmektedirler. Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin üzerinden geçen zaman diliminde ortaya çıkan hadiseler bunun en somut göstergesi olmuştur. Bölgesel istikrarsızlıklar yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasını engellemekte, krizlere dışarıdan müdahale kapılarını açmakta ve hegemon güçlerin bölgesel ve küresel hegemonyasının devamını sağlayıcı unsurlardan birisi olmaktadır.

Bir diğer boyutu ise otoriter rejimlerin, devam ettikleri süre içerisinde hegemon aktörlerle kurdukları yakın ilişkilerin, rejimlerin devamını sağlamakta etken olabileceğidir.

Bu hususu otoriter her ülkeye teşmil etmek elbette mümkün değildir. Libya'da Kaddafi'nin 42 yıllık otoriter yönetimi hegemon aktörlerle sorunlarla doludur. Ancak Mısır mevzu bahis olduğunda Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık iktidarı döneminde ABD ile kurduğu yakın ilişkiler dikkat çekici hale gelmektedir. Buna bağlı olarak iktidarın Mısır'da varlığını sürdürmesinde bu ilişkilerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. 1979'da İsrail ile imzaladığı Camp David anlaşmasından sonra Mısır, ABD'den en fazla askeri yardım alan ülkeler sıralamasında İsrail'den sonra ikinci sırada yer alan ülke konumuna gelmiştir. ABD tarafından yapılan açıklamalarda bu desteğin devam ettirileceği belirtilmiştir (Fırat, 02 Ağustos 2015). Arap Baharı sürecinde ABD'nin Hüsnü Mübarek'in yerine alternatif arayışlar içerisinde olduğuna ilişkin haber, hatırat ve değerlendirmeler de Arap Baharından yıllar sonra Arap Medyasında yer almıştır (Şarkul Avsat, 18 Ocak 2022).

Halk hareketleri, devrim, isyan gibi krizlerin olmadığı otoriter rejimlerde, iktidarların devamı ile hegemon güçler arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. ABD Başkanı Trump'ın ilk başkan olduğu dönemde Mississippi'de bir mitingde yaptığı konuşmada "Suudi Arabistan'ı koruyoruz. Zengin olduklarını söyleyebilirsiniz. Kral Salman'ı seviyorum. Ama krala, 'Sizi biz koruyoruz. Biz olmadan orada iki hafta bile kalamazsın. Bundan dolayı ordun için ödeme yapmalısın' dedim (Sputnik, 03 Ekim 2018)" şeklinde ifadeler kullanması, bu bağlamdaki ilişki çerçevesini tarafların kendi söylemleriyle ortaya koyması bağlamında önemlidir.

Ortadoğu'daki bazı rejimlerin siyasal katılım yollarını kapatmış olmaları, siyasal iletişim kanallarının iktidardan halka doğru olmak üzere tek yönlü işlemesi, muhalefetin var olmasına izin verilmemesi, halk tarafından benimsenmeme ve meşruiyet sorunlarını da beraberinde getirmiştir (Coşkun, 2001, 387). İktidarın devamlılığını sağlayan gücün ulusal destekten yoksun olması ya da ne ölçüde desteklendiğinin ölçülebildiği seçimler gibi mekanizmaların olmaması iktidarların dış aktörlerle ilişkilerini de etkileyen, belirleyen bir faktör olmaktadır.

Suriye'de bir azınlık yönetimi olan Baas rejimini temsilen Nusayri Esed ailesi, İran ve Rusya ile "mikro hegemonya" olarak nitelendirilebilecek ilişkileri sayesinde uzun yıllar iktidarda kalabilmiştir. Bu örnekte hegemon güçlerin desteğiyle sürdürülen sınıfsal iktidar mücadelesi içinde olan Esed ailesinin, hegemon güçlerin çıkarlarını ve yönlendirmelerini devletin çıkarları ve ihtiyaçlarının önüne geçirdiği görülmektedir. Beşşar Esed'in, ülkeyi Rusya'nın belirlediği çerçeve içinde Rusya'nın koşullarına uygun şekilde terk etmesi bu durumu açık şekilde gözler önüne sermektedir. Bu yönetim anlayışı uzun yıllar boyunca Ortadoğu'da sonuçları ve etkileri itibariyle önemli sorunlara neden olmuştur.

2.2. Siyasi Otorite Arayışı

Müslüman devletler tarihi olaylar, uluslararası yapı veya mevcut iktidarların politik tercihleri ve eğilimleri sonucunda dünya siyasetinde hegemon güç olan ülkelere bazılarını veya tamamına özel bir yakınlık göstermiş ya da göstermek durumunda kalmıştır. İki kutuplu dünya düzeninde, uluslararası yapının bir sonucu olarak devletler, ABD veya SSCB'den birisine yakın durmak zorunda kalmışlardır. Bu iki ülke ekseninde taraf olmak istemeyen devletler üçüncü bir yol olarak 1961'de Bağlantısızlar Hareketini kurmuşlardır.

Bağlantısızlar'ın üyeleri Afrika, Asya, Latin Amerika ve Avrupa gibi farklı bölge ülkelerinden müteşekkildir. Bu ülkeler; birbirlerinden gelişmişlik düzeyi, siyasal sistem,

demokratikleşme düzeyi ve gelişmiş ülkelerle, Batı ülkeleriyle ilişkiler bağlamında da oldukça farklı özelliklere sahiptirler (Tekin ve Dolu, 2020, 68). Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında çok sayıda Müslüman ülke, Bağlantısızlar Hareketinin üyesi olmayı tercih etmiştir. Ancak Bağlantısızlar Hareketi üyelerinin iktisadi yapılarındaki ve üretim olanaklarındaki zayıflık, etkin bir aktör olmalarını engellemiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle de her ne kadar üye sayısı artmış olsa da Bağlantısızlar Hareketi'nin önemini ve ilgi düzeyini kaybettiği yaygın olarak ifade edilmektedir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle yapı önce tek kutupluluk eksenine oturmuş olsa da daha sonra yeni güç merkezleri ortaya çıkmıştır (Keethaponcalan, 2016, 2).

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), hem Soğuk Savaş döneminde hem de sonrasında İslâm dünyasının bir güç merkezi olma potansiyelini taşıyabilecek bir üst aktör olarak değerlendirilebilir. Ancak bu potansiyel, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında yeterince tezahür edememiştir. 1969'da İslam Konfransı Örgütü (İKÖ)'nün kuruluş toplantısına katılan Türk Dışişleri Bakanı, toplantı sonrasında yaptığı değerlendirmede, toplantıya katılan 25 ülkenin her birinin dış politikalarının ayrı özellikler taşıdığını belirtmiştir (Aktaş, 2009, 16).

İİT, günümüzde 57 üyesiyle BM'den sonra en fazla üyeye sahip örgüttür. Bu kadar çok sayıda üyeye sahip örgüt, ihtilafli konularda ve sorunlarda ortak tutum belirleyemediği için Müslüman devletler kendi etkin siyasal üst otoritelerini inşa edememişlerdir. Bu durum, İslâm dünyası dışında ortaya çıkmış olan güç merkezlerinin hegemonyasının sürekliliğini sağlayan sebeplerden birisidir. İslâm ülkeleri alternatif oluşturacak anlayışlar ve kuruluşlar inşa edemedikleri için sadece hegemon güçlerin çıkarlarına uyumlu bir dünyada yaşamak durumunda kalmaktadırlar.

Uluslararası ilişkiler ve dış politikada alınan kararlar, genellikle özel yakınlık kurulan ülkelerin çıkarlarına uyum sağlamak zorundadır. Bu durum Batı merkezli üretilen anlayışların Müslüman devletler tarafından kendi iç dinamikleri ve inançları çerçevesinde bir sınamaya tabi tutulmadan özel yakınlık ilişkilerine göre belirlenmektedir. Müslüman devletler, uluslararası ilişkiler alanındaki sorunlarına kendi perspektiflerinden açılımlar ve çözümler üretmedikçe kendisinden tamamen bağımsız inşa edilen bir alanın içinde makul bir yer bulamayacaktır. Müslüman devletler her ne kadar geniş katılımlı bir işbirliği teşkilatına ve çok sayıda alt birimine sahip olsa da bu teşkilat çatısı altında uluslararası sorunlara çözüm üreten somut adım atabilecek mekanizma ve birimler inşa edememiştir. Örneğin Uluslararası İslâmi Adalet Divanı kurulması noktasında bir girişim söz konusu olmuş ancak hayata geçirilememiştir. Ya da İİT'nin BM benzeri bir organizasyona dönüştürülememesi ve kendine özgü uluslararası hukuk normlarını oluşturamaması mevcut sistemin hegemonik ve yapısal sorunlarıyla Müslüman devletleri karşı karşıya bırakmaktadır.

2.3. Etnik Temelli Sorunlar

Westfalya öncesi süreç, 1648 Westfalya Anlaşması sonucu meydana gelen zemini ortaya çıkarmıştır. Bir dönüm noktası olan Westfalya Anlaşması'ndan sonraki süreç de günümüz modern ulus devletine kadar gelmiştir. Fransız Devrimi sonrası yayılan milliyetçilik akımı, imparatorlukları ya da mevcut büyük devletleri parça parça küçük devletler haline getirmiştir. Bunun akabinde ulus-devlet anlayışıyla şekillenen uluslararası sistem 19. ve 20. yüzyıllarda meşruiyet elde etmiştir. Bu meşruiyetin sürmesi sonucu bugün dünyada ulus

devlet anlayışı hüküm sürmektedir. Milliyetçilik ve ulus devlet anlayışı birbirini beslemiştir. Milliyetçilik, ulus devletin üzerinde yükseldiği ideolojiyi oluşturmuştur. Milliyetçiliğin ve ulus devletlerin yükselişi aynı döneme tekabül etmektedir. Ulus-devletler de ilk olarak Avrupa'da Fransa, Almanya ve İtalya gibi devletlerde ortaya çıkmış, daha sonra ise önce Avrupa'da ve daha sonra dünyada yaygınlaşmıştır (Akıncı, 2012, 64).

Müslüman devletler arasındaki temel siyasi anlaşmazlıklardan biri haline gelen ırka dayalı milliyetçilik; dünyada hızlı bir şekilde yayılmış ve irili ufaklı birçok ulus devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zamanla bu yaklaşım daha katı bir yaklaşıma dönüşmüş ve ırkçılık boyutunda yansımalar meydana getirmiştir. Artık bazı milliyetçilik taraftarları, sadece kendi milliyetini öncelemek ve yüceltmekle iktifa etmemiş diğer ırklara sahip milletleri küçümseme ve hor görme yaklaşımını benimsemiştir. Bu da devletler arasında yaşanan ırka dayalı anlaşmazlıkları etnik bir ayrımcılığa dönüştürmüş ve etnik temelli sorunları daha da derinleştirmiştir.

Milliyetçilik fikirleri, Osmanlı içerisinde yaşayan önce Sırp ve Yunanlıları daha sonra da Arapları etkilemiştir (Soy, 2004, 174). Ancak İmparatorluğun dağılma sürecindeki Arap Milliyetçiliği, Avrupa'da yayılan milliyetçilikten biraz daha farklı olup daha çok kültürel bir milliyetçilik özellikleri taşımaktadır (Uzun, 2000, 258). Osmanlı Devleti, İslâm üst kimliğini öne çıkararak ayrıştırıcı bir yönelim gösteren etnik temelli sorunlardan etkilenme anlamında süreci geciktirmeyi başarmışsa da bu gidişata engel olamamıştır. Osmanlı döneminde milliyetçilik, Arap Hristiyanların öncülüğünde Lübnan ve Suriye bölgelerinde Arap Milliyetçiliği olarak kendini göstermiştir (Kılınçkaya, 1992, 38-39). Arap Milliyetçiliğinin siyasi boyutu daha ziyade Osmanlı'dan sonra gelişmiştir (Çilmi, 2022, 73).

Osmanlı yönetimlerinin devletin geniş sınırlarını yönetmekte zorluk çekmeye başlaması, Vehhabiliğin güçlenmesi, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da ayaklanması, Avrupa'yla kültürel ve siyasi ilişkilerdeki gelişim, misyonerlik ve sömürgecilik faaliyetleri 19. yüzyılda Arapçılığı ortaya çıkarmış ve daha sonra Arap milliyetçiliğine dönüşüm olmuştur (Hut, 2016, 105). Osmanlı'nın son döneminde imparatorluğu kurtarmaya yönelik olarak Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük akımları da ortaya çıkmıştır (Çilmi, 2022, 74).

Batıdaki uluslaşma arayışı ve sürecinin mahiyetinde sekülerleşme de bulunmaktadır. Din yerine milliyetçilik ortak değer üretiminde daha belirleyici olmuştur. Ortadoğu'da ise kimlikler Batıya nazaran daha iç içe geçmiştir. Bu da toplum, milliyetçilik ve din arasında karmaşık bir ilişki ortaya çıkarmıştır (Coşgun ve Zarplı, 2015, 194).

İmparatorluklar çağının kapanmasıyla dünya yeni bir döneme girmiştir. Osmanlı sonrası dönemde Arap Milliyetçiliği hem siyasal hem de toplumsal olarak kuvvetli bir zemin bulmuştur. Bunun nedenleri ise Osmanlı Devleti'nin son döneminde Hilafetin toplumlar üzerindeki nüfuzunun giderek azalması, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Halifeliğin kaldırılması, Filistin meselesinin başlaması ve İsrail Devleti'nin kurulmasıdır. Bu süreç içerisinde Arap Milliyetçiliği üç eksene oturmuştur. Bunlar; Baas Hareketi, Nasırcılık ve Arap Milliyetçi Hareketi'dir (İyiat, 2021, 109-110).

Mısır'ın 2. Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır 1952-1967 arasında Arap Dünyasının en önemli simge isimlerinden biri olmuştur. Pan Arabizm'in de simge isimlerinden olan Nasır'ın amacı Arap ülkelerini ve Müslümanları federal bir yapı içerisinde bir araya getirmek olmuştur. Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti çatısı altında 1958 yılında bir araya gelmeleri bu bağlamda önemli bir örnektir (Duman, 2020, 33). Mısır'da temayüz

eden milliyetçiliğin karşısında ortaya çıkan ve yükselen hareket ise İhvan Hareketi'dir. Mısır'da ortaya çıkan hareket, bütün Ortadoğu'da etki oluşturmuştur. İhvan Hareketi, İslâm'ın bireysel ibadetlerin ötesinde siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik tüm alanlarda söz sahibi olması gerektiği düşüncesiyle hareket etmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Vafd Partisi ile karşı karşıya gelen İhvan, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise önce Krallık ile karşı karşıya gelmiştir. 1952'de Nasır'ın öncülüğündeki Hür Subaylar darbesini desteklemiş ancak daha sonra Nasır ile de karşı karşıya kalmışlardır. Sedat ve Mübarek döneminde İhvan'a karşı kısmi yumuşamalar görülmüştür. Mısır'da İhvan dışındaki farklı İslâmcı hareketler de baskı altında kalmışlardır (Öztürk, 2018, 164-166).

Osmanlı döneminden başlayarak Arap milliyetçiliğinin ilk önemli isimleri Hristiyan Araplardır. Baas Partisi de Hristiyan Ortodoks Mişel Eflak ve Sünni Müslüman Selahaddin Bitar tarafından "Ebedi misyona sahip tek bir Arap Ulusu" sloganıyla Suriye'de 1947 yılında kurulmuştur. Baas partisinin temel hedefi, Arap toplumunu yeniden canlandırmak ve eski ihtişamlı günlerine geri getirmektir (Kazak, 2023, 169). Baas'ın milliyetçilik anlayışına ve politikalarına en büyük muhalefet İhvan hareketinden gelmiştir. Bu durum, ulus-üstü bir ideoloji olan İslâmcılık ve onun temsilcilerinden biri olarak İhvanı, Baas'ın karşısındaki en büyük engel konumuna taşımıştır (Kazak, 2023, 170).

Bazı Müslüman devletler, hegemon güçlerin nüfuzundan etkilenerek bu ülkelerle olan ciddi farklılıklarına rağmen bir uyum yakalayabilmektedir. Tabii ki hegemon güçlerle uyumun en büyük gerekçesi, bu güçlerin olası baskısından kurtulmak ve çeşitli alanlarda güvence altına alınmış olmaktır. Ancak bu güvence hegemon gücün talepleri veya çıkarlarında bir değişim olduğu takdirde her an sona erme ihtimaliyle karşı karşıya kalmaktadır. Küçük ve orta ölçekli bir devletin yani çeperdeki ülkelerin hegemon güçle kurduğu ilişki bazı örneklerle sürdürülebilir ve anlamlı görünebilir. Ancak bu durum bile genellikle hegemon gücün bir paradigma değişikliği veya lider değişikliğiyle tersi bir duruma dönebilmektedir. Bu nedenle Müslüman devletler kendileri bir güç merkezi inşa ederlerse hem diğer büyük güçler karşısında bir alternatif tesis etmiş olacak hem de kendi çıkarlarını daha çok korumuş olacaklardır.

2.4. Mezhepçilik

Mezhepçilik de Müslüman devletler arasında etnik temelli sorunlara benzer şekilde anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Mezhepler aynı dinin bazı farklı eğilimlerini ifade etmektedir. Buna rağmen siyasi anlamda yaşanan anlaşmazlıklar, mezhepler arasında varlık gösteren derin ayrılıkların göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Özellikle İran ve Suudi Arabistan arasında mezhep temelli rekabet yoğun şekilde gözlenmektedir. Yemen, Irak, Suriye ve Lübnan gibi ülkeler tüm enerjilerini mezhep çatışmaları ile tüketirken kaynaklarının da hegemon güçler tarafından tüketildiği görülmektedir. İran'ın Şia mezhebini bölgede yayımlı bir politika argümanı olarak kullanma girişimlerine mukabil, Suudi Arabistan'ın benzer yaklaşımları ve İran'ın mezhepçi politikalarını ciddi bir tehdit olarak görmesi bölgede büyük krizlere neden olmaktadır.

İslâm tarihinde gerek mezheplerin ortaya çıkışı gerek geniş coğrafyalara nüfuzu ve toplumların farklı mezheplere dönüşümü hem önemli tarihsel olaylara hem de uzun zamana yayılı bir süreçtir. Görüş ayrılığının zenginlik olarak görüldüğü bir süreçten katı ve yapısal bir ayrışmaya dönüştüğü bir sürece geçiş yaşanmıştır. Bu ayrışma sürecinde de siyasi

unsurlar daha belirleyici olmuştur (Bulut, 2015, 277). İslâm tarihinde mezheplerin ortaya çıkış ve yayılışı, önemli anlaşmazlık ve çatışmalar meydana getirmiştir. Bu anlaşmazlıklar tarihi süreçte zarar verdiği gibi günümüzde de hem devletlere hem toplumlara zarar vermeye devam etmektedir (Dalkılıç, 2007, 87).

Yemen’de yaşanan istikrarsızlık, İran ve Suudi Arabistan’ın mezhep temelli dış politika anlayışlarının bir sonucu olarak görülmektedir (Aslan, 2017, 17). Suriye’de benzer şekilde farklı mezhep kökenlerine sahip olmak, uzun yıllar süren iç savaşın körüklenmesinin nedenlerinden biri olmuştur. Ortadoğu ve Afrika’da mezhep temelli çatışma veya çatışma potansiyeline sahip çok sayıda ülke bulunduğunu söylemek mümkündür. Müslüman devletler arasındaki bu yapısal durum, Müslümanların kendi aralarında kanlarını dökmelerinin ve yeni sorunlar oluşturmalarının yanında bir başka gücün bu durumdan çıkar sağlaması sonucunu da beraberinde getirmektedir. İç veya bölgesel çatışmalar ile zafiyete uğrayan ülkelerin kaynakları, bölge dışı aktörlerin rekabet alanına dönüşmektedir. Ayrıca bu ülkeler silah ticareti açısından önemli bir pazara dönüşmektedirler.

İslâm tarihinin yüzyılları kapsayan sürecinin önemli bir dinamiğini mezheplerin yayılımı ve toplumların mezhepsel dönüşümleri oluşturmaktadır. Ancak bugüne gelindiğinde, mezhepsel dönüşümler pek mümkün olmadığı gibi mezhepsel dönüşmeye matuf karşılaşmaların direnç ve/veya tahakküm şeklinde ağır sonuçları olabilmektedir. Bu durum da Suriye, Yemen, Irak ve Lübnan örneklerinde yaşandığı gibi yeni ve şiddetli siyasi gerilimleri veya silahlı çatışmaları beraberinde getirmektedir.

İran’ın oluşturmak istediği bölgesel hegemonyaya karşı kavramsallaştırma Ürdün Kralı Abdullah tarafından “Şii Hilali” ifadesiyle olmuştur. Daha sonra Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek de aynı açıklamayı yapmıştır. Bu açıklamalar hem İran’ın bölgesel politikalarındaki mezhepçiliğin çerçevesini çizmiş hem de İran’ın bu politikalarından duyulan rahatsızlığın ifadesi olmuştur (Avcı, 2022, 119). Üstelik günümüzde mezhepsel rekabet sadece devletler ile sınırlı kalmamış, bölgesel otorite boşluğuna, mezhep çatışmaları da eklenince etrafında yeni sorunlar üreterek DEAŞ gibi terör örgütlerini ortaya çıkaracak bir zemin teşkil etmiştir (Köseoğlu, 13 Haziran 2014).

İslâm dünyasının gelinen noktada bir paradigma değişikliğine ihtiyacı bulunmaktadır. En yalın haliyle Veda Hutbesi’nde yer alan ifadeler mezhepçilik yaparak üstünlük iddia etmeyi açıkça reddetmektedir. Bununla ilgili ifadeler şöyledir; “Ey İnsanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Adem'in çocuklarıdır. Adem ise, topraktır. Allah yanında en kıymetli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Arap’ın Arap olmayana takvadan başka üstünlüğü yoktur”. İslâm dininin teşekkül döneminde ortaya konulan prensiplere göre bugün ayrışma ve çatışma sebebi olan bu tür anlayışların yasaklandığı görülmektedir.

2.5. Sınır Sorunları

Küreselleşmenin meydana getirdiği sonuçlar ve AB gibi entegrasyon sürecini tamamlamış örgütlerin de etkisiyle sınırların varlığı bir dönem tartışılabilirse de, günümüzde sınır olgusu ve fiziki sınırların varlığı halen önemini ve önceliğini korumaktadır. Çünkü devletlerin kendi egemenlik haklarını tesis ettikleri ve egemenlik hakkında kaynaklanan hukuk düzenlerini inşa ettikleri alanın kapsamı sınırlar ile tanımlanmaktadır (Çamyamaç, 2017, 235). Bu tanımlama ile ülkeler arasında egemenlik alanları belirlenmektedir. Ancak sınırlar bir yandan egemenlik alanlarını ayırtırmakta iken; diğer yandan da bu egemenliğin

sınırsız kullanımının önüne başka bir sınır (lama) çıkarmaktadır. Bir ülke, sınır komşusu olup olmadığına bakılmaksızın bölgesinde yer alan diğer ülkelerden oluşan bölgesel güvenlik yapısının bir parçası olmakta ve güvenlik politikalarını bu bağlamda değerlendirmek durumunda kalarak sınırlarında ve sınırları dışında tehdit ve baskı hissedebilmekte, yani *ulusal güvenlik* sorunu ile karşı karşıya kalabilmektedir (Yeşiltaş, 2015, 11).

Küreselleşme ulusal güvenlik ile uluslararası güvenlik arasındaki duvarı giderek inceltmiş, aralarındaki etkileşimi artırmıştır. Uluslararası güvenlik kavramının mahiyeti genişlemiştir. Çevre sorunlarından, insan haklarına, kitlesel göçlerden, çatışmalara, terörizmden, ekonomik sorunlara, uyuşturucu, insan ve silah kaçakçılığında salgın hastalıklara kadar pek çok konu hem uluslararası güvenliğin kapsamında (Sancak, 2013, 131) hem ulusal güvenliğin kapsamında yer almaktadır. Hem de bu sorunlar sınır olgusu ile ilişkili olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla günümüz dünyasında sınır sorunları söz konusu olduğunda; öncelikle sınır anlaşmazlıklarından kaynaklanan ve çatışmaya varan sorunlar gündeme gelmektedir.

Uluslararası ilişkiler alanını inşa eden hegemon güçlerin oluşturdukları modern sınır anlayışı, ulus-devlet anlayışının bir tezahürüdür. Dünyada imparatorluklar döneminde cari olan sınırlar insan topluluklarını kontrole, bugünkü Westfalya sistemindeki modern sınırlarsa belirli toprak parçalarını kontrole dayanır. İmparatorlukların dağılması ve ulus-devletlerin oluşması sürecinde hâkim güçler çekildikleri bölgelerde yapay sınırlar oluşturmuşlar ve bu sınırları hegemonyalarını sürdürmek üzere araçsallaştırmışlardır. Bölgenin ekonomik, kültürel ve etnik özellikleri göz ardı edilerek çizilen yapay sınırlar; bölgenin doğal etnik ve demografik yapısına aykırı bir biçimde konumlandırılarak çatışmaların ve krizlerin en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

Sınır sorunlarının bölgesel güvenliği ve ekonomiyi tehdit etmesinin yanı sıra küresel aktörlerin rekabet alanlarından biri olduğunun en önemli örneklerinden birisi Suudi Arabistan, Umman ve Abu Dabi Emirliği arasında yaşanan Bureymi Krizi'dir. Günümüzde Suudi Arabistan, BAE ve Umman'ın keşiştiği bir coğrafyada bulunan Bureymi Çölü'nün sahip olduğu petrol rezervlerinin nasıl paylaşılacağı söz konusu olduğunda Suudi Arabistan, açıkça ABD ile birlikte, Abu Dabi ve Maskat-Umman Sultanı da İngilizler ile birlikte hareket etmiştir. Her ne kadar sorun bu iki büyük aktörün rolüyle çözülmüş olsa da bölge ülkeleri arasında bir ihtilaf söz konusu olduğunda Bureymi konusu gündeme gelmektedir (Kurşun ve Şeker, 2017, 260-261). Sorunun ortaya çıkışı da çözüme kavuşturulması da küresel aktörlerin bölgedeki hegemonik varlıkları ile ilişkilidir. Anlaşmazlığın çözümlenmesi, ihtilafı konunun çerçevesi ile sınırlı kalmamakta ve küresel aktörlerin bölge üzerindeki hegemonyasını pekiştirici sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Ortadoğu'da, bölgenin enerjisini ve kaynaklarını tüketerek iki büyük aktörünü yıpratran çatışmalardan İran-İrak Savaşı'nda da Şattül Arap suyolu ile ilgili sınır ve egemenlik anlaşmazlığı savaşın en önemli tetikleyicilerinden biri olmuştur. Her ne kadar savaşın tek sebebi bu olmasa da, savaş başlamadan hemen önce 17 Eylül 1980'de Saddam Hüseyin, Irak ve İran arasında sınırı düzenleyen 1975 Cezayir Anlaşması'nı feshettiğini ilan etmiş ve 22 Eylül'de İran'a saldırmıştır. Sekiz yıl süren ve bir milyondan fazla hayata mal olan savaş, Irak'ın BMGK'nin kararını Ağustos 1988'de kabul etmesi ve tarafların önceki sınırlarına çekilmesi (Daban ve Daban, 2018, 95-96) ve her iki tarafın da büyük kayıplara uğramasıyla sona ermiştir.

İngiltere'nin, 1970'lerin başında Basra Körfezi'nden çekilirken bıraktığı önemli sınır sorunlarından birisi de İran ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasındaki Abu Musa ve Tunb Adaları olmuştur. İran'ın bu adaların kendi egemenlik alanında olduğunu iddia etmesi ve bu adaları kontrol etme girişimleri, 1900'lerin başından itibaren İngiltere tarafından engellenmiştir. 1960'larda İngiltere, adaların egemenliğini BAE'ye vermiştir. İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle İran, adaları işgal etmiştir. BAE konuyu uluslararası platforma taşımış, Körfez İşbirliği Konseyi 1996'da İran'ın egemenlik iddialarını geçersiz saymıştır. Arap Birliği de aynı şekilde İran'a adalardan çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Konu, Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmeye çalışılmışsa da İran bu teklife sıcak bakmamıştır (Allı, 2016, 29-32). Abu Musa ve Tunb Adaları sorununun şekillenmesinde o dönemin "merkez hegemonyasının" önemli aktörlerinden birisi olan İngiltere'nin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Gerek Körfezin diğer ülkeleri ve gerekse Arap dünyasının taraf olmasıyla birlikte krizin boyutları iki ülke arasında olmaktan çıkmıştır.

Endonezya ile Malezya arasında Sarawak ve Sabah eyaletleri nedeniyle savaş vuku bulmuştur. Savaşın hemen öncesinde, bölgenin İngiltere kontrolünde olması da yine dikkat çekicidir. Endonezya, Kuzey Borneo'da yer alan bu bölgelerin kendi egemenliğinde olduğu iddiasıyla, 1963'te Malezya'ya savaş ilan etmiştir. Her ne kadar savaş 1965'te sona ermiş olsa da, Endonezya 2012 yılına kadar yaklaşık yarım yüzyıl boyunca bu bölge üzerinde hak iddiasını sürdürmüştür (Yenigün ve Duran, 2010, 465).

Müslüman devletler arasındaki sınır sorunlarından bir diğeri de Mısır ve Sudan arasındaki Halâyib Üçgeni meselesidir. Sorunun ortaya çıkışında İngiltere'nin bölge politikalarının fonksiyonu söz konusudur. 1899 yılında İngiltere ve Mısır arasında yapılan anlaşma ile bölge, önce Mısır'a bırakılmış, daha sonra 1902'de yine İngiltere'nin hazırladığı anlaşma ile bu defa Sudan sınırlarına dâhil edilmiştir. Sudan'ın 1956'da bağımsızlığını kazanmasıyla bölge bir sorun alanı olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Mısır bölgenin kendi egemenliği altında olduğunu ileri sürmüştür. 1958 genel seçimlerinde Sudan'ın bölgede sandıklar kurması üzerine Mısır, askerlerini bölgeye göndermiştir. Bu tarihten sonra bölgede her iki ülkenin fiilen birlikte yönettikleri bir durum ortaya çıkmıştır. 1992'de Sudan'ın bölgedeki petrol arama çalışmalarını Mısır engellemeyi başarmıştır. 1994'te Sudan konuyu, BM, Arap Birliği ve Afrika Birliği gibi kurumlar nezdinde uluslararası platformlara taşımışsa da bir sonuç alamamıştır. Sonraki yıllarda iki ülke arasındaki müzakerelerle de bir çözüme ulaşılamamıştır. Sudan'ın bölgedeki askeri varlığını azaltması ve buna mukabil Mısır'ın kendi askeri varlığını artırması ile bölgenin fiilen kontrolü Mısır'a geçmiştir (Tandoğan, 12 Nisan 2018).

İngilizler tarafından kendi çıkarlarının muhafazası amacıyla 1893 yılında oluşturulan sınırlar da 130 yılı aşkın zamandır bir soruna kaynaklık etmektedir. Durand Hattı sorunu ya da Hayber Geçidi Sorunu olarak da bilinen sorun Pakistan ile Afganistan arasında önemli bir uyuşmazlık kaynağıdır. İngiliz Hindistanı Hükümeti'nin talepleri doğrultusunda imzalanan Durand Hattı Antlaşmasıyla Afganistan ikiye bölünmüştür. Afgan-İngiliz Hint sınırını belirlenmiştir. Bu antlaşmayla sonraki yıllar boyunca devam edecek olan Afganistan-Pakistan-Hindistan arasındaki sınır sorununu temelleri de atılmıştır (Külünk, 2023, 621). Hindistan - Afganistan arasında başlayan sorun Pakistan'ın 1947 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle Pakistan - Afganistan arasında husumet konusu olmuştur. Bu sınır hattı, Afganistan'ın nüfusunun üçte birini oluşturan Peştun halkının önemli bir kısmını Pakistan

içerisinde bırakmıştır. Sorun sadece sınır sorunu mahiyetinde olmayıp etnik yapının da bölünmesi, bu bölünmüşlüğü ikili ilişkileri etkilemesi boyutuna da sahiptir (Kızıltoprak, 2021).

Günümüzde Müslüman devletlerin çoğu, örneklerde görüldüğü gibi sınır sorunları ve anlaşmazlıkları ile karşı karşıyadır. Bu sorunların ortaya çıkmasına, bölge dışı hegemon aktörlerin sınır düzenlemelerinin neden olduğunu söylemek mümkündür. Bu gibi sınır anlaşmazlıklarının çözümünde, BM gibi uluslararası ilişkilerin merkezinde yer alan bir örgütün ve diğer bölgesel örgütlerin etkin olamadıkları görülmektedir. Uluslararası yapının merkezi kabul edilen BM, her ne kadar zaman zaman çözüme katkı sunuyorsa da, BM'nin yapısındaki bazı üyelerin ayrıcalıklı statüleri ve veto hakları, BM içerisinde de hegemon bir alan ortaya çıkarmıştır. Ve bu hegemon alan nedeniyle genellikle BM, sorun ve anlaşmazlıkların çözümünde yeterince etkili olamamaktadır.

Sınır sorunlarından kaynaklı anlaşmazlıkların çözümü için hegemon güçlerle kurulan ilişkilerdeki çıkarlar ve hegemon güçlerin baskın tutumları bölgede daha fazla çıkar odağı oluşmasına neden olmaktadır. Bu anlamda Müslüman devletlerin bu sınır anlaşmazlıkları konusunda daha fazla çıkar odağı oluşmasına mahal vermeden kendi aralarında çözüm üretmelerinin anlaşmazlık yaşayan ülkelerin çıkarlarını daha çok koruyacağı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Uluslararası sistemin mevcut yapısında hegemonik özellikler taşıyan bir merkez-çevre ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Müslüman devletlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar, merkez-çevre-hegemonya ilişkisinin bir parçasını oluşturmaktadır. Müslüman devletler açısından bu ilişki, Galtung'un tanımladığı türde bir bağımlılık ilişkisini de netice vermektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda Müslüman devletler arasında en sık görülen sınıfsal iktidar mücadelesi, siyasi otorite arayışı, etnik sorunlar, mezhepçilik ve sınır sorunları gibi siyasi anlaşmazlıkların mevcut uluslararası sistemin Müslüman devletleri öteki konumuna iten işleyişini beslediği görülmektedir. Bu nedenle Müslüman devletler belirtilen siyasi anlaşmazlıkların çözümünde hegemon aktörlerden ve hegemon aktörlerin yönettiği bir sistemden beklenti içine girmek yerine alternatif arayışlar içinde olmalı, meseleleri doğrudan muhataplarıyla ikili olarak çözmeye ya da başka bir Müslüman devletin ara bulucuğuyla çözmeye yönelmelidir. Böylece merkez hegemonyasının Müslüman devletler üzerindeki baskıcı olumsuz etkileri azalmış olacaktır.

Ayrıca Müslüman devletler, kendi aralarında uzlaşma arayarak çözebilecekleri ya da en azından karşılıklı olarak kendilerine zarar veren etkilerini azaltabilecekleri siyasi anlaşmazlıkları nedeniyle ciddi enerji kaybı yaşamaktadırlar. Bu enerji kaybı birbirleri arasındaki rekabeti körüklediği gibi nüfuz sahibi diğer aktörlerin kendi üzerlerindeki etkilerini de artırmaktadır. Bu nedenlerle Müslüman devletlerin kendi aralarında yaşadıkları siyasi anlaşmazlıklar, kendi varlıklarını çift yönlü olarak olumsuz etkilemektedir. İki Müslüman devlet arasında yaşanan siyasi anlaşmazlık, genellikle üçüncü aktörün fayda sağladığı, Müslüman devletlerin ise üçüncü aktöre daha fazla taviz vermek durumunda kaldığı bir tablo meydana getirmektedir. Ayrıca Müslüman devletler arasındaki bu anlaşmazlıkların merkez aktörler tarafından körüklendiği söylenebilir. Böylece

Müslüman devletler, uluslararası ilişkilerde hep öteki konumunda kalmaya zorlanmış ve hegemon aktörlere bağımlı hale getirilmiştir. Bu duruma sömürgeciliğin yenilenen formu olarak da bakılabilir. Bağımlılık teorilerinde görülen merkez çevre ilişkilerinin farklı versiyonlarının tatbik edilmesi mümkündür. Bu bağlamda mevcut uluslararası sistemin dikte ettiği bağımlılık teorileri perspektifi dışına çıkılarak merkez-çevre denkleminde farklı kurgular oluşturulabileceği anlaşılmıştır.

Pakistan ve Afganistan arasında sınır hattındaki çatışmaların ABD Başkanı Donald Trump'ın Bagram Üssü'nün kontrolünü Afganistan'ın ABD'ye geri vermemesi durumunda kötü şeyler olacağını söylemesinin (AlJazeera, 21 Eylül 2025) ardından yeniden körüklenmesi bu duruma güncel bir örnek olarak gösterilebilir. Dğer yandan Türkiye ve Katar'ın arabuluculuğuyla yapılan görüşmeler sonrası iki ülke arasında ateşkesin sağlanması (TRT Haber, 19 Ekim 2025) da anlaşmazlık konusunun ABD-Rusya veya Çin gibi yabancı aktörler yerine iki Müslüman devletin girişimiyle Müslüman devletler arasında çözüme kavuşturulması yaklaşımına uygun bir seyir izlemektedir.

Bu nedenlerle Müslüman devletler, uluslararası ilişkiler alanına İslâm'ın bakışıyla kavramsal ve anlayışsal olarak katkı sunarak, alternatif paradigmalar ve alternatif kuruluşlar inşa etmelidir. Bugünün uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk uygulamaları gereği genel olarak, Müslüman devletlerin kendi aralarında yaşadıkları siyasi anlaşmazlıklara BM ve UCM gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla çözüm arayışları başlı başına bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bunun sebebi ise, bu kuruluşları meydana getiren anlayışın temelinde yer alan egemenlik varsayımının, başlangıçtan itibaren merkezi aktörlerin eşit, çeperdekilerin ise eşit olmadığı fiili bir durum üzerine kurgulanmış olmasıdır. Dolayısıyla Müslüman devletler arasındaki siyasi anlaşmazlıklarının çözümünde, BM gibi uluslararası kuruluşlarda söz sahibi olan veya karar verici olanların kendi eşitlik algıları ve çıkarları bağlamında bir çözüm önerisi sunmaları kaçınılmazdır. Bunun sonucu olarak da sorunlar genellikle çözüme kavuşturulamamaktadır.

Müslüman devletlerin tümünün olmasa da büyük çoğunluğunun uzlaşısı sonucu kendi aralarında kuracakları veya dönüştürerek aktif hale getirecekleri kuruluşlar ile mevcut sorunlara çözüm bulmanın daha mümkün olduğu öngörülmektedir. Çünkü mevcut siyasi anlaşmazlıkların içinde yer alan, siyasi otorite arayışı sonucunda bloklaşan Müslüman devletlerin kendi aralarında kuracakları veya dönüştürerek aktif hale getirecekleri bir çatı kuruluş ile bu bloklaşmadan kurtularak çözümü kendi içlerinde üretmeleri daha mümkündür. Yani anlaşmazlık yaşanan durumda, birçok aracı yabancı unsur devre dışı bırakılarak, anlaşmazlık yaşayanların bağımsız bir şekilde masa başında konuşarak anlaşmaları ve ortak noktaları üzerinden çözüme daha kolay gidebilecekleri görülmektedir. Bu anlamda Suriye, Baas rejimin devrilmesinin ardından gelişmekte olan süreçte hegemon güçlerin etkisinin azaldığı bir tabloda bölgesel aktörlerin desteği ve kendi içinde sağladığı uzlaşısı ile önemli bir örnek teşkil ediyor.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın BM'nin merkez hegemonyasına karşı ifade ettiği “Dünya Beşten Büyüktür” söylemi mevcut düzenin çözümsüzlük ortamının sürdürülebilir olmadığını dile getirmektedir. Bu söylemin eyleme dönüşmesine yönelik akademik literatüre katkı sunmaya yönelik yapılan çalışmaların artması, mevcut sistemde yaşanan tıkanmayı aşmak için farklı fikirler sunulması bakımından oldukça önemlidir.

Kaynakça | References

- Akinci, Abdulvahap. “Modern Ulus Devletlerin Doğuşu”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34 (2012), 61-70.
- Aktaş, Münevver. “Türkiye İslâm Konferansı Örgütüne Üye Midir?”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/ 1 (2009), 1-87.
- Aljazeera, “Trump warns Afghanistan of ‘bad things’ if it does not return Bagram base” (21 Eylül 2025), <https://www.aljazeera.com/news/2025/9/21/trump-warns-afghanis-tan-of-bad-things-if-it-does-not-return-bagram-base>
- Allı, Çağatay. “Hürmüz Boğazı’ndaki Abu Musa ve Tunb Adaları Üzerindeki Anlaşmazlıklar”. *International Journal of Afro-Eurasian Research* 2 (2016), 29-32.
- Anadolu Ajansı. “Mısır’ı desteklemeye devam edeceğiz” (2 Ağustos 2015), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misiri-desteklemeye-devam-edecegiz/20377>
- Aslan, Seyit. *Ortadoğu Coğrafyasında Mezhep Politikaları: Türkiye, İran ve Suudi Arabistan Örneği*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Avcı, Sümevra. “İran Dış Politikasında Şii Hilali”. *İslâm Medeniyeti Dergisi* 8/50 (2022), 107-132. <https://doi.org/10.55918/islammadeniyetidergisi.1209043>
- BBC, “BM Genel Sekreteri Guterres: Suriye’de durum kontrolden çıkmamalı” (12 Nisan 2018), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43735509>
- Bulut, Zübeyir. “Mezheplerin Ayrışma Konusu Haline Getirilmesi”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/3 (2015), 277-294.
- Coşgun, Melih - Zarplı, Çağdaş. “Ortadoğu’da Uluslaşma Sorunu Üzerine Bir Deneme: Modernlik”. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 4/8 (2015), 186-198.
- Coşkun, Vahap. “Ortadoğu’da Genel Sorunlar”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Prof.Dr. Turhan Tûfan YÜCE’ye Armağan Sayısı (2001), 373-390.
- Çamyamaç, Anıl. “Uluslararası Hukukta Köprüler: Sınırlar ve Diğer Hususlar”. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1 (2017), 233-310.
- Çınar, Yusuf. “Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/2 (2018), 325-350. Doi: 10.18026/cbayarsos.439451
- Çiftçi, Kemal. “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: ‘Rıza’ya Dayalı ‘Hegemonya’dan İmparatorluk Düzenine’”. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2009), 203-219.
- Çilmi, Mehmet. “Milliyetçiliğin Ortadoğu’ya Girişi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 2/2 (2022), 63-79.
- Daban, Emine Zeynep - Daban, Cihan. “Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali ve ABD’nin Irak’a Müdahalesi”. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2018), 83-109.
- Dağ, Ahmet Emin. *Ortadoğu Çatışmaları*. İstanbul: Mavi Ofset Basım Yayın, 2015.
- Dalkılıç, Mehmet. “Geçmişten Günümüze Kuzey Afrika’da Mezhep Tartışmaları Ve Günümüze Yansımaları”. 38. ICANAS Uluslararası Sempozyumu 1 - 04 Kasım 2007. 421-430. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2007. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DALKILI%C3%87-Mehmet-GE%C3%87M%C4%B0%C5%9E TEN-G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE-KUZEY-AFR%C4%B0KA%E2%80%99DA-MEZHEP-TARTI%C5%9EMALARI-VE-G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE-YANSIMASI.pdf>

- Denk, Erdem. “Uluslararası İlişkilerin Hukuku: Vestfalyan Sistemden Küreselleşmeye”. *Küresel Siyasete Giriş*. Editör Evren Balta. 51-74. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Doğan, Gürkan - Durgun, Bülent. “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2012), 61-90.
- Duman, Ömer. “Arap Dünyası’nda Mısır Lideri Cemal Abdülnasır Rüzgarı ve Nasır Sonrası 1970-1981 Yılları Arasında Mısır’ın Durumu”. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 3/1 (2020), 27-40.
- Duman, Selçuk. “Türk Dünyası ve Hegemonya”. *Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi* 9/48 (2022), 13-37.
- Fırat, Ensar. “Mısır’ı desteklemeye devam edeceğiz”. *Anadolu Ajansı* (02 Ağustos 2015), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misiri-desteklemeye-devam-edecegiz/20377>
- Fidan, Hasan. “ABD Hegemonyasının Küresel Yayılımı: Neogramşyan Bir Analiz”. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 22/52 (2024), 550-575. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1317022>
- Galtung, Johan. “Emperyalizmin Yapısal Teorisi” *Uluslararası İlişkiler*, ½, (2004), 25-46
- Gedeon, Joseph. “Trump official says Zelenskyy will sign US minerals deal ‘in the very short term’”. *The Guardian* (21 Şubat 2025), <https://www.theguardian.com/us-news/2025/feb/21/trump-zelensky-ukraine-rare-earth-minerals>
- Gramsci, Antonio. *Hapishane Defterleri*. Çeviren: Adnan Cemgil, İstanbul: Belge, 1997.
- Güngen, Ali Rıza. “Kalkınma, Eşitsizlik ve Yoksulluk”. *Küresel Siyasete Giriş*. Editör Evren Balta. 433-455. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Hut, Davut. “Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği”. *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi Ortadoğu Özel Sayısı 1* (2016), 105-150. <https://doi.org/10.24186/vakanuviss.261581>
- İyiat, Bora. “Arap Milliyetçiliği Ütopyası”. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4/8 (2021), 103-112.
- Kalaycı, İrfan - Aytekin Barış. “Çağımız İslâm Dünyasında Yaşanan Dinsel ve Sosyo-Ekonomik Sorunlar (Teşhis Boyutu)” *TİKA Avrasya Etüdları* 49-1 (2016), 153-182.
- Kanbir, Özgür - Dikkaya, Mehmet. “İslam Dünyasının Geri Kalma Nedenleri Üzerine Bir Analiz” *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 7/19 (2022), 556-580. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1023798>
- Karagül, Mehmet. “İslam Ülkelerinde Sosyo-Ekonomik Sorunlar ve İslami Esaslar” *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/39 (2023), 248-266. <http://dx.doi.org/10.29228/TIDSAD.72428>
- Kaymak, Muammer. “Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 34/1 (2016), 63-92. <https://doi.org/10.17065/huniibf.103795>
- Kazak, Cemal. “Suriye’de Baas Rejimine Karşı Muhalif Bir Hareket Olarak İhvanı Müslimin Cemiyeti”. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2023), 167-189. Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7785666>
- Keethaponcalan, Soosaipillai, I. “Reshaping the Non-Aligned Movement: challenges and vision”. *Bandung Journal of the Global South* 3/4 (2016), 1-14. <https://doi.org/10.1186/s40728-016-0032-3>

- Kılınçkaya, Derviş Mehmet. *Arap Milliyetçiliği ve Milli Mücadele’de Türkiye-Suriye İlişkileri (30 Ekim 1918-21 Temmuz 1921)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Kızıltoprak, Süleyman, “Kardeşliğe İngiliz hançeri: Durand Hattı” *Yeni Şafak*, (24.08.2021), <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/kardeslige-ingiliz-hanceri-durand-hatti-3689053>
- Konukcu, Yasemin. “Devletlerin Küresel ve Bölgesel Güç Olma Stratejileri”. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences* 1/3 (2018), 204-214.
- Köseoğlu, Sinem. “Şii Hilaline Sünni Kalkan”. *Yeni Şafak* (13 Haziran 2014), <https://www.yenisafak.com/dunya/sii-hilaline-sunni-kalkan-658072>
- Kurşun, Zekeriya - Şeker, Cafer Talha. “Basra Körfezi’nde İngiliz-Amerikan Rekabeti: Bureymi Krizi’nden Bermuda Konferansı’na Körfez’de Güç Değişimi (1950-1957)”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 10 (2017), 260-261. <https://doi.org/10.16947/fsmia.372641>
- Külünk, Furkan. “İngilizlerin Afganistan’daki Nüfuz Mücadelesine Bir Örnek: Durand Hattı (1893)”. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2023) 606-632
- Lipsitz, George, “The Struggle for Hegemony”. *The Journal of American History* 75/1 (1988), 146-150. Doi: <https://doi.org/10.2307/1889660>
- Morel, Sandrine. “In Madrid, Europe’s far right looks to Trump as a role model”. *Le Monde* (09 Şubat 2025), https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/02/09/in-madrid-europe-s-far-right-looks-to-trump-as-a-role-model_6737955_4.html
- Özbay, Hüseyin. “Bölgeselleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Sovyet Sonrası Rusya-Kazakistan-Kırgızistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi* 5/9 (2014), 99-126.
- Özlük, Erdem. “Az Gelişmişlik ve Kalkınma”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Editör Şaban Kardeş-Ali Balcı. 579-591. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Öztürk, Selim. “Mısır’da İhvan-ı Müslimin’in İktidara Geliş Süreci ve Temmuz Darbesinin Nedenleri Üzerine”. *Liberal Düşünce Dergisi* 23/91-92 (2018), 163-179.
- Presbisch, Raul. “Five Stages in My Thinking on Development. G. Meier, & D. Seers içinde, *Pioneers in Development* (173-204). New York: Oxford University Press.
- Sancak, Kadir. “Güvenlik Kuramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (2013), 123-134.
- Soy, Bayram, “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e kadar”. *Bilig* 30 (2004), 173-202
- Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: DER Yayınları, 2014.
- Sputnik, “Trump’tan Suudi Kralı Selman’a: Biz olmasak 2 hafta bile dayanamazsın”. (03 Ekim 2018), <https://anlatilaninotesi.com.tr/20181003/trump-suudi-selman-biz-olmasak-iki-hafta-bile-dayanamazsin-1035489473.html>
- Şarkul Avsat, “Nebil Fehmi anılarını kaleme aldı (1): ABD, Hüsnü Mübarek’in yerine hangi adayları destekledi?” (18 Ocak 2022), <https://turkish.aawsat.com/home/article/3411466/nebil-fehmi-an%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1-kaleme-ald%C4%B1-1-abd-h%C3%BCsn%C3%BC-m%C3%BCbarek%E2%80%99-yerine-hangi-adaylar%C4%B1>

- Tandoğan, Muhammed. "Halayib Meselesi ve Sudan-Mısır İlişkileri", *Anadolu Ajansı* (12 Nisan 2018), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/hal%C3%A2yib-ucgeni-meselesi-ve-sudan-misir-iliskileri/1115809>
- Tekin, Segah – Dolu, Melike Tuğba. "Güney – Güney İşbirliğinin İdeolojik Temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güney". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/24 (2020), 65-81.
- TRT Haber, "Pakistan-Afganistan çatışmalarında Türkiye ara bulucu rol oynadı" (19 Ekim 2025), <https://www.trthaber.com/haber/gundem/pakistan-afganistan-catismalalarinda-turkiye-ara-bulucu-rol-oynadi-923228.html>
- Uzun, Turgay, "Osmanlı Devletinde Milliyetçilik Hareketleri" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (2000), IV, 257-275
- Wallerstein, Immanuel. "The World Class Struggle: The Geography of Protest". <https://iwallerstein.com>. (1 June 2012). <https://iwallerstein.com/the-world-class-struggle-the-geography-of-protest/>
- Yenigün, Cüneyt - Duran, Selman. "Endonezya: Çatışmadan Demokrasiye". *Dünya Çatışmaları*. Editörler: Kemal İnat vd. Cilt 2/463-484. Ankara: Nobel Yayınları, 2010.
- Yeşiltaş, Murat. *İç Savaşa Komşu Olmak, Türkiye'nin Sınır Güvenliği Siyaseti*. İstanbul: SETA Yayınları, 2015.